

vučen. Jedina strast bile su mu nauka i priroda. Nauči se sav predavao, a u prirodi je uživao nakon naporna rada i u njoj nalazio mir i odmor.

Kao naučni radnik bio je plodan. Već uz prof. dr Landsteinerja dolazi do izražaja njegova marljivost i sposobnost, a i kasnije nastavlja istim načinom. Mnoge već tada započete teme obrađivao je kroz cijeli život, upotpunivši ih s mnogim suvremenim temama i zanimanjima. Bavio se infekcioznošću nekih filtrabilnih virusa, rješava mnoga serološka pitanja, ispituje higijenske probleme prehrane i čovjekove okoline, a mnoga rješenja dao je i u pojedinim bolestima kao što su poliomijelitis, rinosklerom itd. Sve što je dao, prvoklasno je, precizno, jasno i zbijeno. Njegova najveća odlika je pedantna autokritika, koja je bila uzorna i treba da bude uzor pravim naučnim i znanstvenim radnicima. Ako ponovim, da je bio isuviše skroman i da nikad nije rado o sebi sâm govorio, onda je i to jedan od uzroka, da tekar danas govorim o njegovom radu u Tivtu i to tekar po sjećanju, koje imam od njega samoga, s kojim sam bio i društveno povezan, a u njegovom domu uvijek rado priman.

Prof. dr Emil Prašek je umro u Zagrebu god. 1934. star jedva 50 godina. Velika šteta.

Zvanični nekrolog napisao sam u Godišnjaku Sveučilišta u Zagrebu za god. 1933—1939, na str. 313—314. ne samo kao urednik toga godišnjaka nego i kao sastavljač poglavlja o Medicinskom fakultetu.

LITERATURA

¹ Može se dobiti od pisca.

Vladimir BAZALA

DR EMIL PRAŠEK UND DIE LETZTEN PESTFÄLLE (1919) IN UNSEREM LANDE.

Die heutige Jahrestagung der Jugoslawischen Gesellschaft für die Geschichte der Medizin gibt, mir Gelegenheit an eine Person hinzuweisen, die, meiner Meinung nach wenig (zu wenig) in der Geschichte der Medizin erwähnt wird, über die selten gesprochen wird, und über die wenig Rechnung getragen wird. Ich benütze die Gelegenheit über sie einige Worte hier zu sagen, beziehungsweise das zu sagen, was noch in meinem Gedächtnis erhalten ist, um wenigstens heute auf eine Tätigkeit über die Behandlung zweier französischen Soldaten hinzuweisen, die aus dem palaestinischem Krieg auf dem Wege nach Hause in der Boka Kotorska — da wo wir heute über dieses Territorium sprechen von ihrer Krankheit behandelt waren — alles aus meiner Erinnerung und ohne die Literatur, die selten über die Erkrankung und Behandlung solcher Fälle Rechnung trägt also auf der Stelle an der sich heutige Jahrestagung abspielt und somit zu helfen das sie aus der Geschichte nicht entfallen solen.

(Rad je Uredništvo primilo 10. X 1980. god.)

Maid HADŽIOMERAGIĆ

STOMATOLOGIJA U JEDNOJ LJEKARUŠI IZ DALMACIJE

Pojavom pismenih ljudi u našim krajevima počelo je i zapisivanje bolesti i lijekova, odnosno načina liječenja. Veliki dio tog posla obavljalo je sveštenstvo koje je posjedovalo potrebnu pismenost. Kao prvi prosvjetitelji kod naroda, oni su bili prinuđeni da daju i savjete o lijekovima i o liječenjima. Mnogi su i sami provodili liječenja, iako nisu imali medicinskog obrazovanja. Medicinsko znanje je poticalo velikim dijelom iz zapadne Evrope, a naročito Italije, tada u medicini vrlo razvijene zemlje. Ta znanja sa zapada su u našu zemlju mnogo donosili i katolički sveštenici. Medicinsko znanje je dolazilo i sa područja Vizantije, a naročito su ga mnogo donijeli u naše krajeve Turci.

Tadašnji lijekovi se danas najčešće označuju kao „narodni”, što nije u potpunosti tačno. Lijekovi i liječenja potiču i od učevne medicine prošlih doba, ali se porijeklo ovog znanja naravno predanjem nije moglo sačuvati. Izvorni centri su bili u starim kulturama Babilona, Egipta, Grčke, Rima i dr. Mada je tada razmjena znanja zbog slabih komunikacija bila malena, ipak kroz stoljeća su se ta znanja proširila i na druge zemlje i kontinente. Dokaze za to nalazimo upoređujući podatke iz starih knjiga i ovih podataka koji se danas nalaze.

Ustvare, ta znanja, bez obzira od koga su poticala (iz kulturnih ili primitivnih sredina) neki su pismenjaci zapisivali. Cilj zapisivanja je bio svakako da bi se oni lakše pamtili i lakše primjenjivali. Prema sadržaju teksta lako se uočavaju dvije vrste medicinskih podataka, a to je dijagnostika i terapijski postupak. Materijal iz naših krajeva je inače bio vrlo obiman i kada bi se skupio, iznio bi velike razmjere. Oskudnost tadašnje intelektualnosti je međutim omogućavala samo toliko da su pojedinci znali tek po nekoliko desetina lijekova ili dijagnoza. Vremenom je empirija, pa i magija dala i nove postupke i nove lijekove. Tako se je sav materijal izmiješao i sada se više ne može razlučiti porijeklo-učevno ili primitivno. Međutim i današnje obično obrazovanje lako će steci utisak o lijekovnoj vrijednosti tog materijala. Medicinsko obrazovanje će pogotovo lako prepoznati maštu i fantaziju, utopiju i magiju. Pri razmatranju ovoga materijala neka se međutim ne zaboravi na tadašnju nuždu traženja pomoći pri bolovima i bolestinama.

Zapisi lijekova i liječenja rukom pisani na papirima koji su slaganjani u obliku knjižica, kod nas su nazvani „Ljekaruše”. Njih je bilo dosta u svim krajevima naše zemlje (što nađeno, što nenađeno), a nazivane su po geografskim imenima područja nalaza ili po nalazaču (npr. „Truhelkina ljekaruša” prema nalazaču dr Čiri Truhelki etnologu iz Sarajeva, zatim „Tešanjka ljekaruša” i dr.). Dosta ih je kod nas objelodanjeno pu-

tem stare naučne literature, ali do mene nisu obrađivane sa stomatološkog gledišta. Zato sam ja prišao prikupljanju podataka iz stomatološkog područja. Želim da ih ovako sačuvam od propadanja i zaborava, zatim da upoznam mladi naraštaj o ovom blagu, a možda će i nauka u ovome šta naći. Kad dospijem, usporedit ću ih sa kulturom starih naroda, naroda Evrope i naše zemlje, te tako pokušati osvijetliti njihovo porijeklo i nastanak.

Dr M. Stojković je objavio 1938. god. referat sa naslovom „Dvije hrvatske ljekaruše iz Dalmacije”. U prvoj ljekaruši koju dr M. Stojković predstavlja kao „Šimićevu Ljekarušu”, kaže da se u Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu (pod signaturom R 3364) nalazi ćirilski rukopis sa naslovom „Domaće likarie starih Bošnjakah”, kojeg je poklonio Historijskom društvu Ognjoslav Brlić. U ovoj ljekaruši se nalazi nabrojan 31 lijek, ali u njoj nisam našao ništa iz stomatologije.

Ljekaruša o kojoj ću pisati je nađena u obitelji A. Devčića Učitelja u Podgori, ima rukopisnih 67 stranica, sa naslovom: „Dotura Markovića najizvršnji lijekovi od godine 1784 sa unutra naznačene boli”.

U ovoj ljekaruši koja je opisana pod nazivom „Markovićeva ljekaruša” ima dosta materijala iz stomatološkog područja. Rukopis je napisan u narječju ikavsko-štokavskom. Ukupno se nalaze 222 lijeka. Ja sam povadio materijal iz stomatološkog područja, a prezentiram ga onim jezikom kako je zapisano, jer drugačije ne bi imalo smisla. Izdvojio sam posebno dijagnostiku, te našao ovih jedanaest dijagnoza: šupalj zub, krastava usta, od zubijuh, flušium zubi, za zub, mazanje zubi, za povratiti otoč od zuba, učiniti bile zube, otečen obraz od zuba, smrde zubi. Terapijskih postupaka sam našao četrnaest, a oni najčešće počinju uputstvom „uzmi”.

ZA FLUŠIUM OČIJU ILI ZUBI

— Uzmi dva spuža živa, razbij njiovu koru i baci plazila, dobro iztuci, k tomu tavjana što se može uvatiti u tri prsta, jednu kašičicu meda, jedno bilance od jaja, pak sve četiri stvari dobro stuci, ali mišaj, nek se zgusne kao melem, tada metni na čistu krpicu ter stavi na kožuljicu bolesna od flušiuma.

— Sviri u tri vode sliza i simena od komorača, ter nek uvre treći dijo, s tom vodom mućaj usta i drži istu vodu u ustima, koliko može veće.

ZA ZUB

— Iztuci malo soli, malo papra, malo česnovita luka, stavi u tanku krpicu ter stavi na zub, koji boli, a baletinu bacaj.

— Uzmi mastna luća, rusmanina, kore od zelenike, baci prvu koru, istruži one donje bile, sve zajedno dobro iztuci, pak stavi u dobru kvasinu-more se staviti duhana-potom toga mućaj usta tj. zube.

ZA ŠUPALJ ZUB

— Uzmi pucaline, digni prvu koru bilu pak izpod nje iztruži na sitno one zelene, tomu primišaj malo bile soli i česam luka, učini jednu baloticu i stavi na šupalj zub.

ZA LASNO IZVADITI ZUB

— Uzmi brašna pšeničena i mlika od mliča velikoga, zakuvaj i metni na zub.

OD ZUBIJUH

— Uzmi spuža gologa crnoga, istuci i privij prama zubu, neka stoji 24 ure.

— Uzmi ulja lovorikova, metni na zub i namaži zube.

ZA POVRATITI SVAKI OTOČ

— Uzmi žumance od jaja, bile soli i ulja pojednako, umišaj, doklen se umiša kako melem, metni na krpicu i privij na otok gdi je vrh od bolesti.

OD ZUBA

— Uzmi mištrala, kupi kremena varenjaka pa ga zacrljeni u vatri i metni u mištral u čaši ter to podaj bolesniku da muća usta.

KOMU SU KRASTAVA USTA

— Uzmi bile loze, iscidi sok pak skupa s medom maži.

KOMU OTEČE OBRAZ OD ZUBA

— Uzmi česam luka, soli i kisela mlika, smišaj zajedno i privijaj.

ZA UČINITI BILE ZUBE

— Uzmi soli i ječmena brašna, skuvaj zajedno i tari zube.

KOMU SMRDE ZUBI

— Peri zube s vodom od bokvice.

Napomena kaže da po pučkom mišljenju bolesti nastaju po zlu duhu, po zlim očima, uroku, činima, udesu, nametu i drugom.

Na kraju bih umjesto komentara na ove lijekove dodao podatak da se je npr. sol upotrebljavala u lijekovne svrhe u stomatološkom području još prije 2—3 hiljade godina. Tako isto med, vosak, trave, minerali i dr. Plinije u I stoljeću npr. također preporučuje sol: ajunt dentes non erodi nec putrescere, si quis cotidie mane jejunos salem cantineat sub lingua donec liquescat (da se zubi sačuvaju od oštećenja i raspadanja, treba svako jutro na tašte staviti soli ispod jezika da se otopi).

LITERATURA

¹ Stojković M., *Dvije hrvatske ljekaruše iz Dalmacije*. Zbornik za narodni život i običaje južnih slovena, Zagreb, 1938, XXXI, svezak 2. — ² Romano J., *Jugoslavenska bibliografija narodnih ljekaruša i medicinskih rukopisa*. Naučno društvo za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije, Beograd, 1973. — ³ Bazala V., *Poviestni razvoj medicine u hrvatskim zemljama*. Hrvatski izdavački bibliografski zavod, Zagreb, 1943. — ⁴ Hadžiomeragić M., *Stomatološka dijagnostika u ljekarušama Bosne*. (u štampi). — ⁵ Nobel G., *Zur Geschichte der Zahnheilkunde im Talmud*. Drugulin, Leipzig, 1909.

Maid HADŽIOMERAGIĆ

STOMATOLOGY IN AN ANCIENT RECORD FROM DALMATIA

Records and lists of various remedies and diagnoses of disease dating back over several hundred years, which were written in these parts are very interesting for the study of health culture. Those „methods” of treatment are most frequently called „folk medicines”, although the name is not entirely justified. Namely, majority of those medicines and methods originate from Asian medicine which has been transferred to our parts.

In this record from Dalmatia dating back to 1784 there are 67 hand-written pages all in ancient dialect containing 11 stomatological diagnoses, for example a hollow tooth, scabby lips, swollen cheek, etc. There are also 14 therapeutic procedures (treatments) and the medicines are prepared from salt, pepper, onion, etc.

(Rad je Uredništvo primilo 31. XII 1980. god.)

*Velimir ZAVRNIK*VETERINARSKI KADROVI DALMACIJE I BOKE KOTORSKE
DO GODINE 1918*

Već nekoliko godina sabirem podatke o veterinarskim kadrovima slovenačkih zemalja u XIX i XX stoljeću do godine 1918. Prilikom tog sakupljanja naišao sam i na mnogobrojne podatke o veterinarskim kadrovima ostalih jugoslavenskih zemalja koje su nekada bile sastavni dio bivše Austro-Ugarske. Veći dio podataka sam zabilježio ali nažalost ne tako egzaktno kao za slovenačke zemlje. Ti podaci čine skelet ovog prikaza.

Nabrojavanje veterinarskih kadrova Dalmacije i Boke Kotorske uputno je razdijeliti u četiri razdoblja. Ta razdoblja čine doba antike, doba mareskalka, doba liječnika-veterinara i najnovije razdoblje diplomiranih veterinarara.

Prije stvarnog prikaza nužno je obnoviti neka opća historijska zbiivanja na tlu Dalmacije i Boke Kotorske. Te krajeve nastanjivala su u antičko vrijeme različita ilirska plemena. Grci su na otocima i obali počeli osnivati svoje kolonije već nekoliko stoljeća prije naše ere, a Rimljani osvajati te krajeve u prvom stoljeću prije n.e. i osnovali provinciju Dalmatia seu Illyricum. Prvobitna Dalmacija sezala je od rijeke Raše u Istri do rijeke Mati u Albaniji i duboko u unutrašnjost Bosne i Srbije. Dioklecijan je smanjio područje Dalmacije odvojivši pokrajinu Praevalitanae do Budve. Poslije dolaska Slavena u 7. stoljeću Dalmacija ostaje djelimice u sastavu bizantijske teme a većim dijelom ulazi u sastav hrvatske odnosno kasnije ugarsko-hrvatske države. Predjeli istočno od Neretve ulaze u sastav Zete i slobodne republike Dubrovnik, kojemu car Dušan u 14 stoljeću prodaje poluotok Pelješac i okolinu. Mlečani su već prije povremeno vladali Dalmacijom a od 1409. do 1797. god. neprekinuto, kupivši je od Vladimira Napuljskog. Za to vrijeme Dalmacija često mijenja svoj obujam uslijed turske najezde, a otpali su istarsko područje i Hrvatsko Primorje. Od godine 1797. do 1918. Dalmacija i Boka čine austrijsku krunsku zemlju kraljevinu Dalmaciju sa državnim namjestništvom u Zadru, uz prekid od 1805 do 1813. god. kad su ti krajevi bili u sastavu Napoleonovih Ilirskih provincija. Napoleon je godine 1808. srušio Dubrovnik. Austrijanci su najprije Dalmaciju razdijelili na zadarsko, splitsko, dubrovačko i kotorsko okružje a pod kraj 70-tih godina u kotare Zadar, Benkovac, Knin, Sinj, Split, Makarska, Imotski, Korčula, Metković, Dubrovnik i Kotor. Godine 1918. se Dalmacija najprije sjedinjuje sa Srbijom a 1. decembra 1918. postaje sastavni dio Jugoslavije. Boka je do 12. stoljeća pod vlašću Bizanta, otada u sastavu Zete i nemanjičke Srbije, u 15 stoljeću kratko vri-